

KRIGSFORTÆLLINGER OG SLAGSIDER: TANKER OM HISTORIE- FORMIDLING

Svar til Iben Bjørnsson

Af Albert Scherfig og Charlie Krautwald

I sidste nummer af *Arbejderhistorie* (2015: 2) anmeldte Iben Bjørnsson vores bog, *Brødrene Nielsen – Breve fra Den Spanske Borgerkrig*. Foruden en fin gennemgang af bogens grundfortælling og opbygning rejste hun en række væsentlige kritikpunkter mod bogen. Hun problematiserede især bogens vinkling og sproglige form, som efter hendes opfattelse giver *Brødrene Nielsen* en “betydelig politisk slagside” (s. 175). Samtidig stillede Bjørnsson spørgsmålstegn ved bogens grundlæggende troværdighed (s. 176) ud fra et par eksempler på oplysninger, som hun mener, er fejlagtige. Vi er derfor glade for her at få lejlighed til at svare på de mest centrale punkter i hendes kritik, som vi naturligvis ikke kan lade stå uimodsagt, og samtidig præcisere nogle ting, som Bjørnsson fremhæver i sin udmærkede anmeldelse. Samtidig mener vi, at kritikken af vores form og vinkling berører en vigtig diskussion om, på hvilke præmisser og med hvilken vinkel, man som faghistoriker kan og skal formidle den biografiske fortælling på.

Brødrene Nielsen er en kollektiv biografi over brødrene Harald, Kai og Aage Nielsen, der som de første danskere meldte sig som frivillige

til Den Spanske Borgerkrig. I bogen følger vi dem på deres rejse til Spanien gennem deres brevkorrespondance med familien hjemme i København. Vi har tilstræbt at holde bogen i en dokumentarisk form henvendt til et bredere publikum. Det er således ikke en fagvidenskabelig udgivelse, men vi har i kraft af vores historiefaglige baggrund anvendt historiefagets metode i vores arbejde med kildematerialet. Samtidig har vi, af hensyn til den særligt interesserede læser og faghistorikere, valgt bagerst i bogen at bringe et afsnit med vores metodiske overvejelser og et udførligt noteapparat med kilde- og litteraturhenvisninger. Vi skelner i noterne tydeligt mellem de forskellige typer af litteratur og kilder, og vi bringer også en række kommentarer til vores kildebrug. I noterne bruger vi desuden en del plads på at gennemgå de faglige diskussioner og forbehold, som vi har udeladt af bogens brødtekst. Dette er et bevidst formidlingsmæssigt valg fra vores side, da læseren dermed kan bevare sin opmærksomhed på fortællingen og efter behov dykke længere ned i metadiskussionen i noteafsnittet. (Scherfig m.fl.: 343-344). Det er denne del af bogen, som vi i nærværende artikel vil vende tilbage til, for uden denne "faghistoriske livline" ville Bjørnsens kritik have været væsentligt mere berettiget, end vi mener, at den faktisk er.

Populærhistorisk formidling

De senere år har vi set flere eksempler på *historiske pageturners*, henvendt til et bredt publikum, der ikke viger tilbage fra at bruge det, man kan kalde for journalistiske formidlingsgreb. *Konflikt, følelser og den personlige beretning* bliver et centralt fokus for de populærhistoriske fortællinger. Under vores arbejde med *Brødrene Nielsen* er diskussionen om historikerens forhold til fortællingen og dennes muligheder for formidling noget, vi flere gange er vendt tilbage til.

Ved sin tiltrædelsesforelæsning i 2012, opfordrede Professor Ulrik Langen faghistorikerne til at tage fortællingen som formidlingsform tilbage: "Vi skal tage fortællingen til os igen. Vi har jo i modsætning til eksempelvis managementkonsulenterne og andre historiefortællere en lang tradition og en enorm erfaring at trække på. Vi var her først, og vi gør det bedst." (Langen, 2012). Langen forklarer, at det bedste ville være, hvis populærhistoriske værker var skrevet af faghistorikere. Så sent som i december 2015 forfægtede han historiefortællingen som videnskabelig kommunikationsform (Langen, 2015).

Vi abonnerer ikke på forestillingen om, at faghistorikere er de eneste,

der kan eller skal formidle fortiden, fordi de med lange faglige traditioner og erfaring kan distancere sig fra deres egen tid og se på fortiden med videnskabelige og upartiske øjne. Vi mener heller ikke, at historikeren kan sætte sig udenfor historiens tunge hjul og endnu mindre træde ud af sin egen samtid. Omvendt er vi bestemt tilhængere af, at historieformidlere benytter sig af populærhistoriske og biografiske formidlingsformer, som vi selv har gjort i vores bog, hvor brødrenes personlige beretninger bliver meget centrale. I *Brødrene Nielsen* har vi således søgt at skrive os selv ud af bogen ved at lade hovedpersonerne selv føre ordet så meget som muligt. Gennem et optryk af 117 breve i deres fulde længde, og med hjælp fra en række senere interviews med de to ældste brødre, Harald og Kai, har vi forsøgt at give plads til deres egen fortælling. Vi har i bogen valgt at afstå fra at gennemanalysere deres ord, problematisere deres politiske analyser eller moralisere over deres valg og handlemønstre ud fra eftertidens viden og tilbageblik. Vores tekster bliver i stedet brugt til at binde brevene sammen med den større fortælling om mellemkrigstiden og Den Spanske Borgerkrig og afdække de mørke huller i brødrenes fortælling, hvor der mangler breve eller forklaringer. Derfor er det rigtigt, når Bjørnson påpeger, at vi ikke stiller spørgsmål ved brødrenes valg, for det klarer de, som hun også skriver, udmærket selv (s. 176).

En af konsekvenserne af vores tilgang til formidlingen af brødrenes historie er, at vi – ikke ukritisk, men bevidst – fortæller den med deres eget sprog og i deres øjenhøjde. Derfor overtager vi ganske rigtigt “brødrenes kommunistisk-ideologiske terminologi” (s. 175), også over for deres modstandere i borgerkrigen. Vi har således ikke noget problem med at skære general Francos falangistiske og ultrahøjrenationale oprørsstyrker eller hans 115.000 tyske, italienske og portugisiske hjælpetropper over en kam og med brødrenes og datidens sprogbrug betegne dem som *fascistiske*. Vi har med vores formidlingsmæssige tilgang in mente valgt, ikke at forholde os eksplicit til den omfattende og noget metaprægede diskussion af, hvorvidt Francos parti i krigen var fascister eller ej. Bjørnsson problematiserer på sin side dette valg og ser det som et udtryk for en politisk slagside i bogen.

I enhedsfrontens skygge

I anmeldelsen af vores bog fremfører Iben Bjørnsson især to eksempler på det, hun opfatter som fejlagtige oplysninger. Disse kæder hun efterfølgende sammen med vores brug af litteratur og bruger det som løfte-

stang til at stille grundlæggende spørgsmålstegn ved hele bogens troværdighed: “Disse faktuelle fejl(slutninger) om forhold jeg kender til, gør at jeg har svært ved at tage oplysninger om forhold jeg ikke kender til, for gode vare” (s. 176).

Det første eksempel, som hun samtidig fremhæver som det udslagsgivende for hendes mistro over for troværdigheden af bogens oplysninger, er påstanden om, at den Revolutionære Fagopposition (RFO), fra sine lokaler på Nørrebro drev samarbejde med den socialdemokratiske Matteottifond om støtte til antifascistiske flygtninge fra Tyskland. (Scherfig m.fl.: 44). Vi medgiver, at dette bestemt ikke er så entydigt, som formuleringen i bogen isoleret set giver indtryk af, periodens afgrundsdybe splittelse mellem DKP og Socialdemokratiet taget i betragtning. Bjørnsson tilskriver denne “vildfarelse” den kommunistiske *enhedsfrontstrategi*, men misforstår i sin forfægtelse af Hans Hedtofts politiske dyd tilsyneladende selv idéen bag strategien. Den søgte ikke, som hun skriver, at “promovere samarbejde mellem de to organisationer” (s. 176), men tjente derimod det formål for DKP at forsøge at splitte den socialdemokratiske venstrefløj og spille den revolutionære del af venstrefløjen ud mod de “socialfascistiske” arbejderledere, hvilket vi da også redegør for i bogen:

“Socialdemokraterne ønskede på den ene side ikke at arbejde sammen med de revolutionære kommunister, mens kommunisterne på deres side i perioden 1928-34 forsøgte at skabe en enhedsfront på den yderste venstrefløj mod socialdemokraterne, som de kaldte for socialfascister. Enhedsfrontstanken var fostret i Komintern og udpegede socialdemokraterne som arbejderklassens virkelige, fascistiske hovedfjende. I tiden efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland tog kommunisterne afstand fra denne politik og søgte i stedet at samarbejde med både socialdemokrater og borgerlige i kampen mod fascismen ud fra den såkaldte folkefrontsstrategi.” (Scherfig m.fl.: 33).

Vi lader igennem hele bogen læseren forstå det anstrengte forhold, der herskede mellem socialdemokrater og kommunister i perioden, hvilket også tydeligt skinner igennem i brødrenes breve. Når vi alligevel skriver, at RFO samarbejdede med både Røde Hjælp og Matteottifonden, bygger det ikke på en fejlslutning, men tværtimod på flere senere interviews med Harald og Kai Nielsen, samt en anden spaniensfrivillig, Roald Thomsen, der anfører, hvordan de deltog i flygtningesolidaritetsarbejdet med både Røde Hjælp og Matteottifonden i sammenhæng med RFO. Omvendt tager vi samtidig det forbehold i noterne til kapitlet, at der må have været tale om en lokal Nørrebro undtagelse, da

man kunne blive ekskluderet af Socialdemokratiet, hvis man havde noget at gøre med RFO, Røde Hjælp eller kommunisterne i det hele taget (Scherfig m.fl.: 348). Vi medgiver dog, at et sådant forbehold med fordel kunne være taget i selve teksten og ikke blot i noterne, men her har vi i stedet prioriteret hensynet til at begrænse mængde af metaprægede diskussioner i brødteksten.

Det kan i sagens natur være svært at føre endegyldigt bevis for eller tilbagevise, hvorvidt der på Nørrebro har været et samarbejde mellem kommunister og socialdemokrater. Der findes imidlertid en række samtidige eksempler på antifascistisk samarbejde mellem f.eks. DSU'ere og DKU'ere, hvor medlemmer af de to organisationer samarbejdede om en lang række militante aktioner mod højreradikale aktiviteter i København (Krautwald: 67). Det kan samtidig synes mærkeligt, at Hedtoft og centrale skikkelser i Socialdemokratiet skulle bruge så mange kræfter på at afvise et samarbejde med kommunistiske foreninger, hvis ikke der var et problem med, at socialdemokrater plejede omgang med kommunister i forskellige sammenhæng. Flere forhold peger således på, at det er nødvendigt at nuancere det meget statiske billede af, at der ikke på medlemsniveau fandt samarbejde mellem kommunister og socialdemokrater sted på den tid.

Kildekritik og sekundær litteratur

Det andet eksempel på fejlagtige oplysninger, som Iben Bjørnsson fremhæver, er følgende beskrivelse af brødrenes far, der i sit politiske virke som syndikalist omkring 1918 var på kant med loven: "En af brødrene husker senere, hvordan deres far på et tidspunkt var væk i nogle dage. Moderen fortalte børnene, at han var ude og rejse, og først da de blev ældre forstod de, at deres far sad fængslet. Sådan var det at være politisk aktiv." (Scherfig m.fl.: 38). Her mener Iben Bjørnsson, at vi forgriber os på sandheden ved at sætte lighedstegn mellem politisk arbejde og risikoen for at komme i fængsel. Som hun ganske rigtigt pointerer, forholdt det sig (i reglen) kun sådan, når ens politiske virke var ulovligt (s. 176). Læser man vores tekst helt bogstaveligt, medgiver vi, at det godt kan lade sig gøre at misforstå det som en generel betragtning om politisk arbejde i almindelighed. Vi synes dog, at det trods alt fremgår temmelig klart af konteksten i det pågældende afsnit, at det her er brødrene, der husker tilbage på deres barndoms oplevelser som forklaring på deres eget politiske engagement. Både Harald og Kai fremhæver eksemplet med faderens fængsling i flere interviews og for-

klarer, at de deraf havde lært, at man i den politiske aktivitet måtte bryde loven.

Iben Bjørnsson fremfører i relation til de to nævnte eksempler på det, hun betegner som “decideret fejlagtige oplysninger” (s. 176) et væsentligt kritikpunkt, nemlig at vores bog skulle bygge på en ukritisk brug af kommunistisk litteratur (Leo Kari og Carl Madsen): “En del af problemerne kan udspringe af den litteratur, forfatterne supplerer deres kilder med. Den henviser bl.a. til Leo Kari (...) men Leo Kari var selv Spaniensfrivillig, og der er ikke noget, der tyder på, at forfatterne tager dette i betragtning, når de (ukritisk) refererer hans fremstillinger.” (s. 176) Her er der enten tale om en misforståelse fra Bjørnssons side, eller også har hun rent faktisk ikke sat sig ind i vores litteraturbrug, der ellers er udførligt beskrevet i bogens noteapparat (Scherfig m.fl.: 343-359). Heraf fremgår det tydeligt, hvordan vi bruger Kari og andre spaniensfrivilliges erindringer som primære kilder til at beskrive specifikke forhold i de internationale brigader og til at citere politiske taler, som de selv oplevede i Spanien under borgerkrigen. Det samme gælder vores brug af Carl Madsen, som bruges tre steder i kapitlet om brødrenes indsats i modstandskampen under den tyske besættelse til at beskrive dels de spaniensfrivilliges internering i Horserødlejren, som Madsen selv var førstehåndskilde til, dels til at referere stikkeren Karl Winters tilståelse, som han selv overværede og nedskrev. Vi bruger altså disse og andre tekster af kommunistiske forfattere som kilder til at beskrive specifikke personlige oplevelser. Til at beskrive selve borgerkrigen, den politiske udvikling og de brede linjer, bruger vi til gengæld udelukkende brede, faghistoriske værker om borgerkrigen, såsom Hugh Thomas’ og Anthony Beevors hovedværker og danske bøger af Thomas Riis Petersen og Stig Pedersen, som dårligt kan anklages for at være politisk farvet litteratur.

Ulempen ved det formidlingsmæssige greb, som vi har valgt i *Brødrene Nielsen*, er naturligvis, at læseren umiddelbart går glip af den kritiske distance til materialet, som en traditionel, historiefaglig bog bør rumme. Her har vi som sagt valgt den middelvej, det er at skrive de kildekritiske overvejelser ind i særlige afsnit bagerst i bogen. På den måde har læseren mulighed for at komme med ind i *værkstedet* og kigge os som forfattere over skulderen. Fordelen ved at skrive bogen ud fra brødrenes etos og synsvinkel er til gengæld, at bogens fortælling kommer ned i øjenhøjde med personerne og – forhåbentlig – skaber en mere levende fortælling, let tilgængelig for et bredere publikum. I sidste ende vil populærhistorisk formidling af en historisk problemstilling, eller

som i vores tilfælde et kildemateriale til en personlig beretning om fortiden, altid være en balance mellem på den ene side en videnskabelig eksplicitering af valg, fravalg og metodiske overvejelser, og på den anden det formidlingsmæssige hensyn over for målgruppen: det brede publikum.

Ved at gøre brødrene Nielsen til fortællere i deres egen historie i det, Iben Bjørnsson kalder for en kommunistisk "heltefortælling" (s. 176), er det netop brødrene, som læseren naturligt kommer til at identificere sig med gennem bogen. Frem for at tage moralsk og politisk stilling for eller imod brødrenes politiske engagement, kommunismen som ideologi eller mellemkrigstidens kommunister som gruppe, fortæller vi historien ud fra brødrenes præmisser og lader det være op til læseren selv at vurdere, om de tre brødre var "good guys."

Vi er glade for Iben Bjørnssons kritiske anmeldelse af vores bog, for den rejser en spændende diskussion omkring historieformidling og de formidlingsmæssige problematikker, man som historiker bliver sat overfor, når man forsøger at henvende sig til et bredere publikum. Hvilken form kan man tillade sig at arbejde inden for, når man eksempelvis skriver historiebiografiske fortællinger om venstrefløjen? Vi håber, at dette kan give anledning til en videre debat af et, synes vi, utroligt relevant og nærværende emne i historieskrivningen.

Litteratur

- Krautwald, Charlie, "Kampklar! Antifascistisk mobilisering og militante kampmidle på den danske venstrefløj 1930-36." Speciale i historie, Københavns Universitet, 2016.
- Langen, Ulrik, "Historien er gammel og gerrig. Tiltrædelsesforelæsning, 19. september 2012", *Temp*, 2012: 5 (2012).
- Langen, Ulrik, "Historie, fiktion, fortælling", *Noter* 2015: 207 (2015).
- Scherfig, Albert, Charlie Krautwald, Daniel Madsen & Nadia Zarling, *Brødrene Nielsen – Breve fra Den Spanske Borgerkrig*. (København: Forlaget Nemo, 2014).

Albert Scherfig
albert@scherfig.dk
er BA i historie og

Charlie Krautwald
charlie.krautwald@gmail.com
er cand.mag. i historie.

Begge er en del af forlagskooperativet Nemo
og medforfattere til
Brødrene Nielsen – Breve fra Den Spanske Borgerkrig,
der udkom i 2014.